

05.

HERNANIARRAK NAZIEN KONTZENTRAZIO ESPARRUETAN

Haritz Muñoa Gomez

XX. mendea Europan, NaziSozialismoak markatutako mendea izan zen. Ezaguna da II. Mundu Gerraren testuinguruan gizarte talde ezberdinek izandako jazarpena: juduak, ijitoak, homosexualak eta... erregimenaren aurkako edonor... modu sistematikoan heriotzara eraman zutelarik alemaniarrek. Nahiz eta urte luzez euskaldunekin zerikusirik izan ez zuten gertakariak izan diren, gaur egun, historialarien hainbat inbestigazio eta lanei esker argia ikusten ari den errealitate bat da euskaldunek krudelkeria hori pairatu zutela.

1939ko irailaren 1ean piztu zen Bigarren Mundu Gerra, Alemania Naziak, haien ideologiak eta liderra zen Hitlerrek bultzatuta, Polonia inbaditu zenean, helburu argi batekin: konkista militar bidez domeinu eta supremazia ezartzea Europa osoan, haien "arraz" goratzearekin batera. Hurrengo hila-beteetan, Europako gainontzeko herrialdeak horien aurka aliatuko ziren, Espainia izan ezik, besteak beste. Izan ere, Espainian erregimen diktatorial bat ezarri berri zen, Franco diktadorearena, 1936ko estatu kolpearekin eta ondorengo gerra zibilean izandako garaipenarekin, 1931tik indarrean zegoen II. Errepublikaren amaiera ekarri zuena.

Franco eta Hitlerrek ideia ugari zituzten komunean, faxismoa izanik haien gobernuen oinarria: izaera totalitario eta nazionalista duen doktrina, hau da, buruzagi bakarraren baitan datzan gobernuak, indarraren erabileraren bidez ezarria.

Franco eta Hitler Hendaiaiko tren geltokian bilduta.

Espainiako Gerra Zibilaren testuinguruan, errepublika aldeko ugarik Frantziara ihes egin behar izan zuten, Espainian jaso zezaketen errepresioaren beldurrez. Frantziar gobernuak erbesteratu guztiak Kataluniara bidali zituen, Francoren aurka borrokan jarrai zezaten. Hala ere, 1939an Francok Katalunia hartu zuen, bertan zeuden 100.000 euskal herritar baina gehiago Frantziara itzuli zirelarik. Euskaldun errefuxiatu horiek bide ezberdinak hartu zituzten, haien egoera pertsonal edo pentsaeraren arabera. Ahal zuena Hego Ameriketara joan zen, eta besteek lana aurkitu zuten Frantzian, Ipar Euskla Herrian, bertan, lan esku merkea baitzen.

Frantziar gobernuak ez zituen errefuxiatuak nahi lurraldean, baina agintariek, II. Mundu Gerraren

aurrean, Frantzia finkatutako euskaldunak eta espainiar errepublika aldekoak Frantziako armadan sartzeko agindua eman zuten. Euskaldun gehienak *Langile Atzerritarren Konpainietan* eman zuten izena eta *Maginot* lerroa gotortzen aritu ziren, Alemania eta Frantzia arteko mugan eraikitako defentsarako azpiegitura sare erraldoia, alegia. 1940ko maiatzean *Wehrmacht* alemaniarrek erasoaldi azkarra hasi eta aste gutxiren buruan Herbehereak, Belgika,

Ramon Serrano Suñer Hitlerrekin bilduta, Berlinen.

Luxenburgo eta Frantzia okupatu zituzten. Soldadu aliatuak *frontstalag* edo fronteko atxilotze guneetara eraman zituzten lehendabizi, eta ondoren ehunka kilometroko ibilaldi neketsuak eginarazi *Stalagetara*.

Espetxe horietan, espainiarrek zein euskaldunek gainerako presoek tratatu bera jaso zuten hasiera batean, baina egoera guztiz aldatu zen Ramon Serrano Suñer Espainiako Gobernazio Ministroak 1940ko irailean Berlinera egin zuen bisitarekin. Bertan, naziek errefuxiatuekin nola jokatu behar zuten galdetu ziotenean haxe erantzun zuen: "Espainiatik kanpo ez dago espainiarrik" edo "... ez zait axola zer egin errefuxiatuekin" (ehunka dokumentu topatu dira Serrano Suñerren inplikazio zuzena erakusten dutenak prozesu

honetan). Hortaz, hurrengo egunetan führerren agindua kaleratu zuen Segurtasun Bulegoak: *Spanier* soldaduei preso izaera ukatu eta kontzentrazio esparruetara bidaliko zituzten momentu hartatik aurrera, deportatu politiko bilakatu zirelarik.

Historialarien teoria ezberdinen arabera, 600 euskal herritar inguru izan daitezke nazien kontzentrazio esparruetara deportatuak izan zirenak 1940 eta 1945 urteen artean. Egun, GOGORA Memoriaren, Bizikidetzaren eta Giza Eskubideen Institutuak kaleratutako txostenaren datuen arabera, 253 euskal herritar deportatu identifikatuak izan dira kontzentrazio esparruetan, haietatik 113 erail zituztelarik, 125 salbatu ziren (haietatik gehienak askatu eta aste, hilabete edo urte gutxira hilko ziren, naziek eragindako tortura fisiko zein psikologiko bortitzen ondorioz) eta gainontzeko hamabostei buruz informaziorik ez dago.

Euskaldunak III. Reicheko kontzentrazio esparruetara deportatuak izatearen jatorria eta zioa Espainiako Gerra Zibila da. *Rotspanien* gisa identifikatzen zituen Gestapok, hau da, espainiar gorriak. Deportatu politiko izatera pasa zirenean 1940ko irailaren 25ean, aipatutako 253 hego euskaldun gehienak *Mauthausen* kontzentrazio esparrura bidali zituzten, alemaniarren esparru gogorra eta ankerrena izan zena garaian, bertan helburua preso akitu arte hiltzea zelarik. Historiaren pasarte beltz hau Gipuzkoatik urrun gertatu zen arren, 80 gipuzkoarrek pairatu zuten, nazien krudelkeriaren biktima izan zirelarik. Deportatu horien guztien artean 10 emakume izan ziren, ia guztiak nazismoaren aurkako erresistentzian parte hartu zutenak, horiek guztiak *Ravensbrück* kontzentrazio esparrura eraman zituztelarik (espresuki III. Reichek emakumeentzako eraikitako esparrua). Horietatik lau hil ziren, bi desagertutzat jo ziren eta beste lauak bizirik irten ziren.

Mauthauseneko kontzentrazio esparrua.

Emakumeak lanean, Ravensbrückeko kontzentrazio esparruan.

Naziek aurrera eramandako deportazioen alorrean bi etapa egon ziren. 1940ko abuztutik 1942 hasierara eman zen lehen fasea, orduan Frantziako armadan sartuarazitako eta gerrako preso hartutako euskaldunak deportatu zituztelarik. Soilik lehen fase horretan deportatu zituzten 26 gipuzkoarren heren bat atera zen bizirik, izan ere SSkoek presoak kolpeka eta tiroz hiltzen zituztelarik, gupidarik gabe (oraindik ez ziren hedatu gure iruditegietan hain ezagunak zaizkigun gas ganbara industrialak). *Mauthausenen* kasuan, heriotza gehienak gaixotasunek, higie ezak, hotzak (Alpeetako neguan 0 azpitik 20 gradukoa), goseak eta lan jasanezinen ondorioz eraginda izaten ziren. Lehen fase honetan deportatu zuten **Marcelo Vazquez Saez** hernaniarra, 1941eko urtarrilaren 25ean eraman zutelarik *Mauthausenera* eta, irailaren 14ean hil zen.

Bigarren fasea 1942 hasieratik gerra amaiera arte eman zen, 1945 maiatzera luzatu zena. Naziak gerra galtzen hasiak zirela ohartu zirenean, "burua galdu" eta edozein perfileko jendea deportatzen hasi ziren kontzentrazio esparruetara, erregimenaren aurkako edozein susmagarri (aurreko fasean ez bezala, gazteak, helduagoak eta emakumeak deportatzen hasi ziren). 54 gipuzkoar deportatu zituzten fase honetan, erresistentzia frantsesarekin parte hartzea leporatuta. Hauetatik asko Ipar Euskal Herrian lana aurkitu zutenak izan ziren, sarritan alemaniarren aurkako sareetan parte hartzen zutenak aliatuak laguntzeko.

Juan Manuel Larburu hernaniarraren ibilbidea ezagutzea ezinbestekoa da bigarren fase honetan gertatu zena ezagutzeko. 1912ko abuztuaren 20an jaioa, Espainiako Gerra Zibilaren hastapenetan

Marcelo Vazquez Saezen omenez jarritako oroimen harria, Casa Agujaren parean (Florida auzoa).

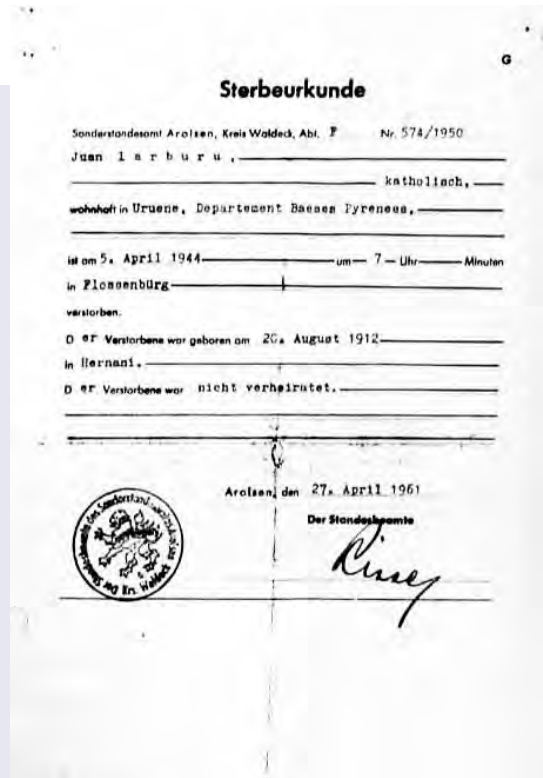
Juan Manuel Larburu.

ejertzito frankistara batu zen; Leridako frontean zegoela, Aragoiko mugan, bizilagun batek "gorria" gisa salatu zuen errepublika aldekoa zela aldarrikatuz frankistei. Jasoko zuen errepresioaren beldur, muga zeharkatu zuen Frantziara, eta lurraldea zeharkatu zuen Bartzelonara joateko. Kataluniako hiriburua frankistek hartu zuten hortik gutxira, eta Larburuk Urruñara ihes egin zuen. Bertan, Bidegain Berri baserrian hasi zen lanean, Frantxia Usandizaga alargunaren etxean.

Bere atxiloteta Comète sarean parte hartu izanagatik izan zen. II. Mundu Gerraren testuinguruan, aliatuei laguntza ematen zion sarea zen, alemaniarren aurkako gudan Belgikako eta Frantziako lurretan eroritakoei laguntzeko antolatutako sarea, alegia (1940 eta 1945 urteen artean deportatu ugari egon ziren Comète bezalako sareetan). 1941 urtera arte, Comè-

te sareak Urruñako Thomas-enea baserrian zuen elkargunea, baina 1942ko uztaillean beste leku bat aurkitu behar izan zuen. Hortaz, Frantxia Usandizagaren baserria izango zen momentu hartatik aurrera sarearen oinarria, Juan Manuel Larburuk bertan zirauelarik lanean eta sarearekin bat egin zuelarik.

Gauzak horrela, tropa alemaniarrek Bidegain-Berri baserrian atxilotu zuten Larburu beste kide batzuekin batera 1943ko ekainaren 3an, Fresnes kartzelera eraman zutelarik eta hortik Compiègne esparru frantsesera. 1944ko urtarrilaren 19an, Pariseko Polizia Naziaren erabakiz Buchenwald-Frossenburg kontzentrazio esparru nazira bidali zuten, bertan ia hiru hilabete iraun zituelarik, apirilaren 4ean hil zelarik, 32 urte zituela.

Ezkerrean, Juan Manuel Larbururen desagertzen dokumentua, Compiègne kontzentrazio esparruan egon ondoren. Eskuinean, heriotza dokumentua Flossenburgen, 1944ko apirilaren 4ean.

Euskal historiografiak ezer gutxi aztertu du orain arte gertakari horiei buruz, izan ere, Frankismo garaian isilean geratu ziren kasuak dira. Batetik, sistema frankistak berak ezkutatu egin zuelako (Europako faxismoaren porrotarekin, Francok, II. Mundu Gerran garaile ateratako aliatuek herrialde faxistengan zigorrak ezarriko ote zuten, askatasunaren eta giza eskubideen urraketa, genozidioa, tortura eta erailketa masibo, arbitrario eta sistematiko horietan parte hartu izanagatik). Eta, beste aldetik, aipatutako nazien porrotaren ostean, kontzentrazio esparruetatik bizirik ateratako deportatuen gehiengoa Frantzia finkatu zen, tartean 49 gipuzkoar zeudela. Horiek etxera bueltatzean diktadurak ezarriko zien zigor eta errepresioaren beldur ziren, hortaz, bizitza berri baten bila gelditu ziren mugaren beste aldean.

Ez hori bakarrik, Hego Euskal Herrian zirauteen familiarrek ere errepresioa jasan behar izan zuten. Horren adibide argia dugu Joanito Larbururen testigantza, etxean ezer gutxi entzun izan zuena osaba Juan Manuel Larbururi buruz. Haren aitona ere preso hartu zuten Gerra Zibileko testuinguruan, "Infernua" izeneko kartzela donostiarrera eramanez, Juan Manuel semeak egindakoagatik, hau da, haren semea "gorria" izateagatik eta tropa frankistatik desertatu izanagatik. Hortaz, familiarrek isiltasunera jotzen zuten, arriskutsua baitzen haien famili kideekin kontaktatzea. Isiltasunaren bidez istorio hauek ahaztera kondenatuak izan ziren. Horregatik, beharrezkoa da testigantza hauek argitara ateratzea, hildako guztien oroimenerako.

Juan Manuel Larbururen oinordekoak, 2016an egindako omenaldian.

Izan ere, familia asko gaur egun ari dira haien berri izaten, txosten eta azterketa berriekin hasi baitira izen berriak ateratzen. Gainera, garaian etxeetan mingarria zen aita, ama, aitona, amona, osaba, izeba edota bizilagunari buruz hitz egitea, jakinda ze egoera latzak bizi izan zituzten kontzentrazio esparruetan.

Aurten, 77 urte bete dira kontzentrazio esparru naziak askatu zirela, Sobietar Batasuneko soldaduen eskutik, *Auschwitz-Birkenau* izan zela-rik azkena. Urtarrilaren 27a izendatu zen duela urte gutxi batzuk Holokaustoko Biktimen Konmemorazio eta Memoriaren Nazioarteko Eguna, harrez gero urtero ekintza ezberdinak egiten direlarik kontzentrazio esparruetan, *Mauthausen*en adibidez.

Askatasun eta giza eskubide guztien ukazioa, genozidioa, tortura eta erailketa masibo, arbitrario eta sistematikoak ardatz zituen nazismoaren biktima guztien memoriak bizirik mantentzeko urratsa eman beharra dago. Izan ere, horrelako ekintzak ahaztuz hasten da gizartea, indiferentziarekin amaituz. Memoria historikoa gizartearen zeregin morala da. Memoria, pertsona horiei identitatea itzultzean datza.